

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

จังหวัดจันทบุรีตั้งอยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งในดินและในน้ำ มีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตร โดยเฉพาะการเพาะปลูกผลไม้ที่ขึ้นชื่อของจังหวัด ได้แก่ทุเรียน เงาะ มังคุด ลำสาดี และพืชผลทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น พริกไทยและยางพารา ส่วนบริเวณชายฝั่งก็มีทำการประมงจึงเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยอาหารทะเลนานาชนิดและในอีกแง่มุมหนึ่ง จันทบุรีคือศูนย์กลางธุรกิจด้านอัญมณีที่มีชื่อเสียงแพร่หลายไปทั่วโลก เป็นแหล่งรวมช่างฝีมือในการเจียรไนอัญมณีและทำเครื่องประดับต่าง ๆ ทั้งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงามหลายแห่ง และมีแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่น่าสนใจมากมาย ทั้งศาสนสถาน โบราณสถาน และโบราณวัตถุ จึงทำให้จันทบุรีเป็นจังหวัดท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน (สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2556 : ออนไลน์)

จังหวัดจันทบุรีมีเนื้อที่ประมาณ 6,338 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,961,250 ไร่ เป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 34 ของประเทศ สภาพพื้นที่ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกโดยทั่วไปเป็นป่าไม้ ภูเขา และที่ราบสูง มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 30-190 เมตร เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดที่ไหลลงสู่อ่าวไทยทางทิศใต้ ส่วนทางทิศใต้เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งทะเลและบริเวณชายฝั่งมีลักษณะเป็นอ่าว แหล่ม และหาดทราย

จันทบุรีเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งของภูมิภาค เคยมีมนุษย์อาศัยอยู่ตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ดังหลักฐานการค้นพบเครื่องมือเครื่องใช้ยุคหินขัดอายุประมาณ 2,000 ปี ในเขตอำเภอมะขาม อำเภอท่าใหม่ และที่ราบเชิงเขาที่บ้านคลองบอน อำเภอโป่งน้ำร้อน โดยสันนิษฐานว่าเริ่มมีการตั้งเป็นชุมชนเมืองขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ที่บริเวณหน้าเขาสะพาน โดยชนพื้นเมืองกลุ่มแรกเป็นชนเผ่าในตระกูลมอญ-เขมร หรือเรียกว่า “ชาวช่อง” ดำรงชีพด้วยการเก็บของป่าขาย แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าลดน้อยลงไปมาก เพราะถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ทางการเกษตร และที่ดินส่วนมากถูกจับจองโดยคนไทยและคนจีน อีกทั้งการเก็บของป่ากลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย นายพรานชาวช่องจึงต้องเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพไปเป็นแรงงานต่าง ๆ ในเมือง และมีบางส่วนที่ยังคงยึดอาชีพทำสวนทำนาอยู่ ปัจจุบันชาวช่องรวมตัวกันอยู่ที่บ้านคลองพลู อำเภอเขาฉกรรจ์ (สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2556 : ออนไลน์)

ในปี พ.ศ. 2200 ได้มีการย้ายเมืองมาอยู่ที่บ้านลุ่ม ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาพ่ายสงครามและตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังดำรง

ตำแหน่งเป็นพระยาวชิรปราการ ก็ได้นำกำลังพลประมาณ 500 คน ตีฝ่าวงล้อมพม่าออกมาทางทิศ ตะวันออก และจัดตั้งเมืองจันทบุรีเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหารและกำลังพลเป็นเวลาถึง 5 เดือน ก่อนนำ ททัพที่ประกอบด้วยไพร่พลทั้งชาวไทยและจีนจำนวนราว 5,000 คน กลับไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ซึ่งการมีบทบาทในการช่วยกอบกู้เอกราชของชาติในครั้งนั้น นับเป็นเหตุการณ์ที่เป็นความภาคภูมิใจ ของชาวจันทบุรี ปัจจุบันจึงมีโบราณสถานและอนุสรณ์สถานหลายแห่งที่เกี่ยวข้องหรือจัดสร้างขึ้นเพื่อเป็น การน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในครั้งนั้นต่อมาในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้ย้ายเมืองจันทบุรีไปตั้งบนพื้นที่สูงที่บ้านเนินวง เพื่อให้เป็นที่มั่นในการป้องกันการถูกรุกรานจากชาวยุวน จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่ รัชกาลที่ 5 โปรดให้ย้ายหัวเมืองจันทบุรีกลับมาตั้งที่บ้านลุ่มตามเดิมเนื่องจากบ้านเนินวงนั้นอยู่ไกล จากแหล่งน้ำในปี พ.ศ. 2436 เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับประเทศฝรั่งเศส ชาวฝรั่งเศสได้เข้ามายึดครอง เมืองจันทบุรีไว้นานถึง 11 ปี จนไทยต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสไป เพื่อแลกเอา เมืองจันทบุรีกลับคืนมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่ เมือง จันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดมาจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2556 : ออนไลน์)

ชื่อเมืองจันทบุรี หรือ “เมืองจันท” นั้น มีความหมายว่า “เมืองที่สงบร่มเย็น เช่นเดียวกับเมื่ออยู่ ใต้แสงจันทร์” โดยมีตราประจำจังหวัดเป็นดวงจันทร์กำลังส่องแสง มีกระต่ายน้อยอยู่ตรงกลางจังหวัด จันทบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองจันทบุรี อำเภอท่าใหม่ อำเภอขลุง อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอมะขาม อำเภอสอยดาว อำเภอนายายอาม อำเภอแก่งหางแมว และอำเภอเขาคิชฌกูฏ

ศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม จะมี รูปลักษณะที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันออกไปในแต่ละชุมชนเป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น คติ ความเชื่อ อิทธิพลทางศิลปะ สภาพสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น งานศิลปกรรมในชุมชนบางแห่งเป็น แหล่งศูนย์รวมจิตใจของชุมชน รวมทั้งเป็นแหล่งสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมกับภายนอก ทั้งที่อยู่ใกล้เคียงและที่อยู่ห่างออกไป ศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีจึงอาจมีลักษณะตามอิทธิพลภายนอก หรือภายในชุมชน หรือผสมผสานกันทั้งสองส่วนก็ได้ สำหรับชุมชนใหญ่ ๆ อาจมีงานศิลปกรรมที่มี ลักษณะเป็นแบบแผนมาก ส่วนในชุมชนเล็ก ๆ งานศิลปกรรมมีอิทธิพลของชุมชนอยู่มาก เนื่องจากงาน ศิลปกรรมส่วนใหญ่จะได้รับการทำนุบำรุงจากชุมชนเป็นหลัก อิทธิพลของชุมชนที่มีต่อศิลปกรรมจะมาก หรือน้อยยังน่าจะขึ้นอยู่กับลักษณะและระดับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนด้วย เช่น ชุมชนที่อยู่ใกล้กันมี พื้นเพเดียวกันหรือมีความนิยมทางศิลปะไปในทิศทางเดียวกัน หรือคนในชุมชนเป็นช่างผู้ออกแบบและ ก่อสร้างเอง เป็นต้น (สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2556 : ออนไลน์)

การศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนในด้านของ การสร้างศิลปกรรมว่ามีส่วนเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร มากน้อยเพียงใดและเพราะเหตุใด ของชุมชนในอดีต และปัจจุบัน รวมทั้งความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนที่อยู่ร่วมเส้นทางสัญจรในจังหวัดจันทบุรี

ดังนั้นในการศึกษาจึงจะศึกษาทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านแรกคือด้านศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีและด้านที่สองคือด้านชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ในด้านแรกจะศึกษาทั้งเนื้อหาและรูปแบบ วิเคราะห์อายุสมัยที่สร้าง ปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดการสร้าง และผู้สร้าง ทั้งนี้โดยมุ่งพิจารณาประเด็นความเกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนในด้านที่สองด้านชุมชนจะศึกษาความเป็นมาของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และความสัมพันธ์ที่มีต่อการสร้างศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรี จากนั้นจะเชื่อมโยงข้อมูลทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน เพื่อตรวจสอบและขยายความแต่ละส่วนและหาผลสรุปถึงลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนกับศิลปกรรมตลอดจนภาพรวมของชุมชนที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ที่เป็นประโยชน์สำหรับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ตลอดจนเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรีที่ยังขาดการศึกษาอยู่มาก ทั้งยังเป็นการนำวิชาการประวัติศาสตร์ศิลป์มาประยุกต์ใช้ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของยุคสมัยในปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นได้รับความสนใจมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมศึกษาความเป็นมาและศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรี รวมทั้งปัจจัยที่กำหนดรูปแบบของศิลปกรรม
2. เพื่อศึกษาความเป็นมาของชุมชนที่อยู่รอบงานศิลปกรรม ลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อศิลปกรรม
3. เพื่อศึกษาว่าศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีสามารถสะท้อนถึงชุมชนได้เพียงใด และอย่างไร เพราะเหตุใด

ขอบเขตของการวิจัย

เพื่อให้ได้รายละเอียดที่เพียงพอในแต่ละชุมชน รวมทั้งข้อจำกัดขอบเขตของชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อศิลปกรรม จึงเลือกศึกษาเฉพาะสถานที่ที่อยู่ใกล้เคียงกัน 3 สถานที่รวมทั้งชุมชนรอบศิลปกรรมดังกล่าว ได้แก่ ชุมชนวัดทองทั่ว ชุมชนพลั่วและชุมชนบางกะจะ โดยเน้นแหล่งที่มีศิลปกรรมเป็นสำคัญ

ในด้านศิลปกรรมจะศึกษาเฉพาะส่วนที่สำคัญ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม โดยศึกษาทั้งเนื้อหาและรูปแบบ อายุสมัย ปัจจัยที่กำหนดการสร้าง และผู้สร้างโดยมุ่งประเด็นความเกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนในด้านชุมชนจะศึกษาถึงความเป็นมา สภาพเศรษฐกิจ

การเมืองการปกครอง สังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และความสัมพันธ์ที่มีต่อการสร้างศิลปกรรม

1. ด้านกลุ่มตัวอย่าง/ประชากร
สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ช่างในชุมชน และประชาชนในชุมชน
2. ด้านพื้นที่
ชุมชนวัดทองทั่ว ชุมชนพลั่ว และชุมชนบางกะจะ จังหวัดจันทบุรี.
3. ด้านเวลา
ปีการศึกษา 2556-2557

นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

1. ประวัติศาสตร์ หมายถึง การค้นคว้า สอบสวน ตรวจสอบ สืบถามถึงเรื่องราวในอดีตของมนุษย์แล้วนำมาบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่ได้ตรวจสอบ วิเคราะห์ วินิจฉัยแล้วว่าเป็นความจริงหรือใกล้เคียงความจริงมากที่สุด
2. ความสัมพันธ์ หมายถึง การมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคล ในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมในชุมชน ในรูปของการมีส่วนร่วมกระทำตามหน้าที่บทบาทของผู้เข้ามามีส่วนร่วม ในฐานะผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ช่างในชุมชน และประชาชนในชุมชน
3. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยในอาณาบริเวณเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง ชุมชน 3 ชุมชน คือ ชุมชนวัดทองทั่ว ชุมชนพลั่วและชุมชนบางกะจะ ที่อาศัยอยู่รอบ ๆ บริเวณโดยเน้นแหล่งที่มีศิลปกรรมเป็นสำคัญ
4. ศิลปกรรม หมายถึง งานศิลปะที่ปรากฏอยู่ใน 3 ชุมชน คือ ชุมชนวัดทองทั่ว ชุมชนพลั่ว และชุมชนบางกะจะ เช่น งานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรม ในจังหวัดจันทบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงรูปแบบและโครงสร้างทางศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรี
2. ทำให้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนารูปแบบและโครงสร้างทางศิลปกรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วมในจังหวัดจันทบุรี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี